

BABITS MIHÁLY ÉS BASCH LÓRÁNT A BAUMGARTEN-ALAPÍTVÁNY ELSŐ TÍZ ÉVÉRŐL

Zelk Zoltán Baumgarten-díja

A harmincas évek magyar szellemi életében új meg új izgalmat keltett, amikor olyan baloldali írók, mint Darvas József, Kassák Lajos, Vas István és Zelk Zoltán Baumgarten-díja ellen vétőt emelt a felügyeleti hatóság, az akkori kultusz-kormányzat. Ez minden esetben a rendőrség politikai osztályának beavatkozása nyomán történt.

Zelk Zoltán 1938-ban ma elképzelhetetlenül siralmas körülmények között élő, de már befutott és általánosan elismert költő volt. Ennek ellenére a rendőrség mint magyar állampolgársággal nem rendelkező egyének hazai kitüntetése ellen tiltakozott. Darvas, Kassák és Vas ügyének iratai eddig nem kerültek elő. Zelk Zoltán érdekében a két kurátor, Babits Mihály és Basch Lóránt két változatban fennmaradt szöveget is fogalmazott. Megragadták az alapítvány tízéves működésének jubileumát és ilyen széles háttérbe állítva igyekeztek meggyőzni az illetékes hatóságokat, hogy az alapítvány írott betűinek szellemében jártak el és a magyar irodalom és tudomány számos kiválósága, illetve csupa kiválósága részeseül az első évtizedben Baumgarten-díjban és -jutalomban. Babits édesapjától örökölt és Illyés által többször dicsért jogérzéke és Basch doktor országos híré pörökben járatos ügyvédi rutinja eredményezte a most előkerült és itt olvasható magasröptű védőíratot. Ez így is pontos, precíz és konkrét. Mutatja azonban, milyen küzdelmet kellett folytatnia a Baumgarten-alapítvány fenntartóinak a szükségét szenvedő magyar írók és tudósok hosszabb-rövidebb időre való megsegítésének biztosítása végett. Tanulságos az is, hogy milyen utánjárást igényelt a rendőrség hamis tájékoztatása és az ellenőrző szerv félrevezető érvelése. A tíz éven át jutalmazottak névsora, amellyel az úgynevezett pártatlan és semleges szempontról érvényesítését akarták bemutatni, nemcsak ma hathat kegyetlen tréfaként, hanem a jólertesült akkori hatóságok is derülhetnek a nagyszámú baloldali beállítottságú vagy érdeklődésű, sőt, kommunista múltú író és tudós neve láttán. Az, hogy 1919 után a huszas-harmincas évek irodalmi és tudományos folyóiratainak munkatársai lehettek, inkább még bajt okozhatott a szerkesztőségnek, mint amennyire javára válhatott a nagyon is jól ismert, hosszú éveken át baloldalinak elkönyvelt neveknek.

Még irodalmi köztudatunk sincs értesülve róla, amit viszont a rendőrség politikai osztálya nagyon is jól tudhatott annak idején, hogy maga az örökhatyó Baumgarten Ferenc is tevékeny résztvevője volt a háború utolsó éveiben az antimilitarista-pacifista liberális baloldalnak, majd irányítója 1922-ben annak az akciónak, amelynek eredményeképpen Thomas Mann és számos akkor vezető európai író az osztrák keresztényszocialista kancellárhoz beadott kérvényével elérte, hogy Lukács Györgyöt Ausztria nem adta ki a Horthy-féle ellenforradalmi „igazságszolgáltatásnak”. Baumgarten Ferenc életének és különösen Lukács Györggyel való barátságának jobb megismerése fényt fog vetni sok eddig nem érthető hivatalos bizalmatlanságra és enyhén szólva ellenszenvre a Baumgarten-díj alapítója, jutalmazottjai és kurátora iránt.

Zelk Zoltán erélyes kizárása a jutalmazottak sorából, József Attila díjának teljes összege helyett csak háromhavi részletre családjának való kiutalására is itt az írott dokumentum.

Az alábbi szöveg a végleges, a fölterjesztett példány, bár még ebben is vannak Babitsnak saját kezű javításai. Lelőhelye: Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fond III/2250.

1. Ami a Zelk Zoltán költő részére nyilvános közzététel mellett juttatni kívánt segélyt illeti: erre vonatkozó határozatunk főlülvizsgálatával kapcsolatban mindenekelőtt rá kell mutatnunk, hogy az alapítvány kuratóriuma a támogatandó írók munkásságát az alapító oklevél 4.§-ának utolsó bekezdése értelmében „rendszerint csak nyomtatásban megjelent műveik alapján bírálhatja el” s csak ezek alapján állapíthatja meg azt is, hogy fennforognak-e a kellékek, melyek a 4.§. 2. és 3. bekezdései szerint a döntésnél figyelembe veendőek. – Áll ez az írói jellem vizsgálatának kérdésére is, ahol különösen a végrendeletben megjelölt írói tulajdonságok: az „előítéletektől való mentesség” és „meg nem alkuvás” képezik a vizsgálat tárgyát.

A kuratórium a 4.§ 3. bekezdésében meghatározott kizáró körülmények vizsgálatánál az egyes írók műveiből megállapítható tényeken kívül csak a sajtóban vagy egyébként nyilvánosságra jutott tényekre szorítkozhatnak, és a hivatkozott rendelkezés szerint csak oly adatokat vehet figyelembe, amelyekből az író működésének a közrendre vagy közérkölcösiségre veszélyes volta „kétségtelenül” megállapítható. – Még kevésbé állnak a kuratórium rendelkezésére oly eszközök, amelyek segítségével valamely író előéletét kinyomozhatná. Ez nem is lehet feladata.

A Zelk Zoltán ellen tizenkét év előtt folyamatba tett rendőri közigazgatási eljárásról Nagyméltóságod leiratának vételéig csak sejtelmünk sem lehetett. –

A leiratban foglalt adatok közül tudomásunkkal ellentétben állt az, hogy az általunk jutalmazni kívánt költő 1935-ben tért vissza Magyarországra, és hogy nem lett volna bejelentett lakása. Ezen körülményeket tisztázandó, a főkapitányság bejelentő hivatalához fordultunk, aholis megállapítottuk, hogy nevezett író 1933. óta állandóan és megszakítás nélkül lakik Budapesten és abban az időpontban is, amidőn határozatunkat hoztuk, bejelentett főbérleti lakása volt. Megállapítottuk azt is, hogy Zelek Zoltán (kinek családi neve Zelkovich) sohasem volt külföldi, magyar állampolgárságát a trianoni szerződéssel nem vesztette el, a m.kir. belügyminisztérium 28983/936. III. B. szám alatt kiadott állampolgársági bizonyítványa, azon az alapon, hogy nevezett a tiranoni szerződés hatálybaléptekor apja jogán belföldön (Mickolczon) birt. községi illetőséggel, — igazolt. A külföldiekre vonatkozó rendészeti szabályok tehát nem is lettek volna nevezettel szemben alkalmazhatók.

A fiatal költő versei tiszta lírai tartalmukkal mentesek minden politikai vonatkozástól. Költeményeit nemcsak pártállásra való tekintet nélkül hozzák a napilapok irodalmi rovatai, hanem a magyar középosztály legelterjedtebb folyóirata, melyet Herczeg Ferenc szerkeszt, mint *állandó* munkatárs írásait közli, ünnepi számokban is. Zelek Zoltán az elmúlt években a magyar rádió műsorában is bemutatkozott, és a m.kir. Egyetemi Nyomda által *A Tanítás Problémái* c. sorozatban a múlt év folyamán kiadott *Új Magyar Költők* c. antológia lapjain a legtöbb verssel képviselt új költők között szerepel. Eddig három verskötete jelent meg. — Értésüléseink szerint súlyos anyagi gondokkal küzd.

Amidőn tehát Zelek Zoltánnak az alapítvány segélyét nyilvános kihirdetéssel óhajtottuk juttatni, nemcsak az irodalom szakértői által becsült, de már a közönség köreiből is ismert költőre esett választásunk.

Alapító oklevelünk 28.§-ának 3. bekezdése csak az *évdíj* odaítélését tartalmazó határozatról rendelkezik. A rendkívüli segélyek (13.§) közzététele nem kötelező. Azt a gyakorlatot, hogy egyes segélyeket az évdíjakra vonatkozó határozat közzétételekor s azokkal együtt szintén nyilvánosságra hozzunk, az alábbiakban érintett okokból később kezeltük be. Ha, mint a múltban megtörtént, hozzánk intézett előzetes kérdésre módunkban lett volna felvilágosítást adni és a tényállást tisztázni, határozatunk Zelek Zoltánra vonatkozó részének megsemmisítése elkerülhető lett volna.

2. A Nagyméltóságod leiratában foglalt általános észrevételekre vonatkozva legyen szabad az alapítvány kezelésének első tíz esztendejében alkalmazott elveinkről és eredményeinkről az alábbiakban beszámolnunk:

Az alapítványi jog általános szabálya és alapító oklevelünk kifejezett rendelkezése (1.§. ut. bek.) szerint is az alapítványi cél végrehajtásánál „mindenkor az alapítónak az alapítványi ügyletből kitűnő *akarata*” irányadó.

Alapítónk végrendeletében az alapítvány céljaként általában „szűkölködő magyar írók anyagi gondjainak enyhítését” jelölte meg, meghatározva azt az eszményi írótipust, melynek támogatása az alapítvány közelebbi feladatát képezi. — Az alapítvány, magasabb, *nemzeti* céljáról a végrendeletben kifejezetten nem esik szó. Az alapítvány nagyságából folyó jelentősége azonban magával hozza és nyilvánvalóvá teszi, hogy ennek az alapítványnak ilyen magasabb, nemzeti feladata is van.

Ezt a feladatot mi körvonalaztuk először, mint az alapító végrendeletének végrehajtói, hitelesen magyarózva a végrendelet intézkedését. Magyarzatunkat a végrendelet értelmében általunk megállapított alapító oklevél tartalmazza, s a nemzeti cél kitűzését magában foglalja már az oklevél első tervezete is, melyet még a m.kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban lefolytatott tárgyalásaink előtt készítettünk.

E nemzeti cél: a „magasabb eszményeket követő magyar irodalom színvonalának emelése”, a „magyar nemzet irodalmának fejlesztése”. Minthogy ezt a célt, az alapító általunk ismert szándékai szerint, saját akaratunkból és saját szavainkkal határoztuk meg: magunkhoz lennének következetlenek, ha nem akarnók ezt minden lehetőségünk szerint a legeredményesebben szolgálni.

Természetesen e nem könnyű feladat. Ha már annak megállapítása sem mindig egyszerű, hogy ki tekinthető „szűkölködő”, vagy „megalkuvás nélküli” s „előítéletektől mentes” írónak: mennyivel nehezebb még eldönteni, hogy a „nemzet irodalmának fejlesztése” mely író támogatása által mozdítható elő hatékonyan? Az írók nemzeti értékének megítélése koronként változik: s újabb irodalmunk története Kazinczytól Adyig a példák egész sorozatát nyújtja arra hogy ugyanaz az író akit kortársainak egy része idegen, sőt kártékony szelleműnek tekintett, a következő nemzedék szemében már vitathatatlan kincsé s nemzeti irodalmunk nagy dicsőségévé válhat.

Hozzá kell tenni, hogy a kuratórium döntéseinél különböző szempontokat kényszerül összeegyeztetni. A nemzeti eszmények szempontjából legméltóbb írónak is csak akkor ítéelhetjük oda az évdíjat, ha anyagiakban szükségét szenved: s viszont a legszegényebbet sem támogathatjuk evvel, ha nem várható tőle nemzetünk irodalmának színvonalat-emelő fejlesztése. Nem egyszer érte az alapítványt támadás, aszerint, amint egyik vagy másik szempontot kizárólagos követelményként akarták elébe szögezni. A kuratórium döntései azonban esetenként az *összes szempontok* mérlegelése alapján alakultak ki. Ezért döntéseinket évről évre mint *egységet* lehet csak elbírálni, és nem egy-egy nevet

kiragadva vonni következtetést az alapítvány vezetésének irányára, mint az egyes sajtóorgánumok, vagy a nagyközönség, a maguk szempontjai szerint tenni szokták. Az alapítvány működésének általános vizsgálata sem, hanem csak hosszabb korszakot áttekintve lehet működésünk fölött tárgyilagos bírálatot gyakorolni.

Ily áttekintésre alkalmat ad az elmúlt tíz esztendő. Ez alatt az első ciklus alatt, idei döntésünket is számbavéve, 68 évdíjat osztottunk ki, 9 költő, 11 szépprózaíró, 15 kritikus és 7 tudós között.

A régebbi költői generációból az alapítvány támogatását élvezte Tóth Árpád (ki az első díj kiosztása előtt meghalt, de egy évdíjat megközelítő segéllyel még támogathattuk), Harsányi Kálmán (halálos betegen részesült az alapítvány első nyilvánosan közzétett nagyobosszegű segélyeinek egyikében), Juhász Gyula, Gellért Oszkár, Reményik Sándor (Végyvári), Szép Ernő, Füst Milán. Az újabb lírikus-nemzedékből Szabó Lőrinc, Erdélyi József és Illyés Gyula, az új nemzeti-népi irány vezető egyéniségei. A fiatalok közül Weöres Sándor. Széppróza-íróink sorából az idősebbek közt Krúdy Gyula, Szini Gyula, Karinthy Frigyes, Révész Béla, Tersánszky J. Jenő, Nagy Lajos, s idei döntésünkkel Pap Károly. Az újabbakból Tamási Áron, Kodolányi János, Gelléri Andor Endre, s idei döntésünkkel Dallos Sándor.

Kritikusok támogatását alapítványunk az alapító kritikai tevékenységre való tekintettel kezdettől fogva különös feladatának tekintette. Alig akad jelesebb magyar kritikus, aki ne részesült volna legalább egy ízben az alapítvány évdíjában. Elég a névsorra utalnunk: Osvát Ernő, Schöpflin Aladár, Farkas Zoltán, Elek Artúr, Németh László, Tóth Aladár, Salgó Ernő, Halász Gábor, Gyergyai Albert, Cs. Szabó László, Illés Endre, Turóczi-Trostler József, Hevesi András, Joó Tibor. Ezek az írók kritikai tevékenységüket a legkülönbözőbb színezetű napilapokban és folyóiratokban fejtették ki: egy részük, mint tanár vagy könyvtáros, közszolgálatban áll.

A tudományos irodalom művelőinek kiválasztásánál különös figyelemmel voltunk a tudományok magyar nemzeti vonatkozásaira. Évdíjban részesítettük a magyar faj antropológiai kutatóját, Bartucz Lajost (aki akkor a budapesti egyetem magántanára volt), fiatalabb történetíróink közül Váczy Pétert (ki azóta ugyancsak a budapesti egyetem magántanára lett), a magyar művészet történetének egyik úttörőjét, Fülep Lajost (ki azóta a pécsi egyetem magántanára), a magyar irodalom történetének újabb művelői közül Szerb Antalt (azóta a szegedi egyetem magántanára), és idei döntésünkkel a magyar népmesék új kutatóját, Ortutay Gyulát, a magyar virágok és gyümölcsök történetének megíróját, Rapaics Raymundot és a magyar zene történetíróját és esztétikusát, Szabolcsi Bencét.

Ez teljes listája azoknak az íróknak, akiket az első tíz év alatt évdíjban részesítettünk. Különböző irányok képviselői, különböző árnyalatú lapok munkatársai, s írói eszközeik, műfajaik és törekvéseik, valamint termékenységük és jelentőségük tekintetében is természetesen különbözők. De egyről sem lehet elmondani, hogy a magyar nemzet irodalmának nem lenne kétségtelenül hasznos munkása, akinek tevékenysége hozzájárult az általános színvonal emeléséhez. Kiválasztásunkban az alapítvány tökéletes pártatlansága érvényesült, irodalmunk legkiválóbb szakértőinek tanácsai szerint: az irodalmi kurátor maga is nyugodtan hivatkozhat e tekintetben írói múltjára, mely hozzáértését igazolja.

Díjazottaink névsora ekként legjobb áfólata azon gyakorlatban elhangozott vádnak, mintha az alapítvány kedvezményeiben csak egy bizonyos irányt képviselő írókat, vagy éppen csak egy szűk csoportot részesítene. Ezt azok az írók szokták hangoztatni akik sérelemnek érzik, hogy maguk nem kaptak évdíjat – ami pedig éppenséggel nem jelenti azt hogy munkásságuk ne képezte volna a kuratórium és a tanácsadó testület részéről gondos mérlegelés tárgyát. De díjazásuktól visszatartott az a meggondolás, hogy – ha már a felsorolt lista sem tartalmaz teljesen egyértékű neveket – az alapítvány támogatásának még szélesebb körökre való kiterjesztése a színvonal leszállítására és az alapítvány magasabb céljának veszélyeztetésére vezetne. Ezért, az alapító intencióit követve, állandóan hangsúlyoztuk döntéseink közzétételénél, hogy ez az alapítvány főcélja szerint nem pusztán szegény írók segélyezési alapja.

Nagyméltóságod korábbi leirataiban arra méltóztatott figyelmünket felhívni, hogy lehetőleg kerüljük ugyanazon íróknak ismételt segélyezését, s évdíjasaink listájába a közvélemény óhajának megfelelően új és új neveket vonjunk be. Ennek is igyekeztünk eleget tenni, és míg régebben az alapító oklevélben intézményesített évdíjmeghosszabbítást sűrűn alkalmaztunk, hogy alapítóink kívánsága szerint az írókat „hathatós” támogatással tegyük függetlenebbé a kiadóktól és szerkesztőségektől: addig az utóbbi években az évdíjmeghosszabbítás gyakorlatát felfüggesztettük, s az évdíj újbóli kiadását is csak egyes indokolt esetekben alkalmaztuk, az évdíjak túlnyomó többségét eddig még nem jutalmazott íróknak juttatva.

A Nagyméltóságod által leirataiban hangoztatott szociális szempontnak – hogy az írók szélesebb köréből is támogassunk a nyilvánosság előtt arra érdemesnek látszó személyeket – egyes nagyobb segélyek nyilvános közzétételével gondoltunk az alapítvány színvonalának és tekintélyének veszélyeztetése nélkül megfelelni. A nyilvános támogatásnak ily kettéosztása nem egyszer félreértésekre adott okot. E segélyezett kiválasztásánál nem alkalmazhattunk ugyanoly mértéket, mint az

évdíj-lista összeállításánál; s neveik már ezért sem jelenthetik az alapítvány igazi irányát és színvonalát. Ha mindazonáltal e nyilvános segíyezettek névsora az alapítványi tevékenység megítélésének szempontjából – még a főfelügyeleti hatóság előtt is – további félreértésekre vezethet, akkor az alapítványi cél érdekében, ezeket mellőzve, régebbi gyakorlatunkra kell visszatérnünk.

Összegezve a fentieket, minden törekvésünk az alapítvány kezelésének ezen első tíz évében az volt, hogy az alapító akaratának érvényesítése mellett a tanácsadó testületünkben kifejezésre jutó s számunkra elsősorban irányadó magasabb irodalmi közvéleménynek, valamint azoknak a szempontoknak, amelyekre főfelügyeleti hatóságunk időnként figyelmünket felhívta, lehetőleg mindenben megfeleljünk. Ezt az igen nagy körültekintést igénylő feladatot annak tudatában vállaltuk – az alapító emlékéért és azért a magas célért, amelyet az alapítvány szolgálni hivatva van –, hogy nem egyszer igazságtalan támadásban is lesz részünk. Azt azonban nem vártuk hogy a főfelügyeleti hatóságunk részéről ér bennünket oly bíráló, mintha az alapító által reánk bízott feladatot nem híven és nem a legtisztább szándékkal teljesítettük volna. Ily bírálatra nem szolgáltatunk okot, és tájékoztatlanok vagyunk atekintetben is, hogy mely döntéseink váltottak vagy válthattak volna ki akár az irodalom komoly szakértőiben, akár a pártatlan és érdekmentes olvasóközönségben visszatetszést vagy felháborodást?

A főfelügyeleti jog gyakorlása az alapítványi jog és az alapító oklevél intézkedéseinek keretében nehéz feladatunk teljesítésénél mindenkor a mi megnyugtatásunkra is szolgált, és mint a múltban is előfordult, a jövőben is igyekszünk azt, amennyiben alkalmunk nyílik felvilágosításainkkal és a kevésbé ismert írók munkáira vonatkozó közléseinkkel megkönnyíteni. De mint az alapító végrendeletének végrehajtói, magunk is kötelesek vagyunk örködni az alapító akaratának teljes megvalósulása felett. Legjobb lelkiismerettel tettük ezt eddig, s fogjuk tenni ezután is, annál is inkább, mert magának az alapító szándéknak legteljesebb félreismerésére vallana s elhomályosulására, sőt megtagadására vezetne az, ha azoknak akikre ő akaratának végrehajtását bízta ezen lelkiismereti szabadsága korlátozottnék.

3. A Zeik Zoltán költőnek szánt segélyösszeget, amennyiben Nagyméltóságod a fentebb kifejtettek után elhatározását megváltoztatni nem kíváná, a folyó évre nem óhajtjuk nyilvános közzététel mellett kiadni, és azt segélyalapunkhoz csatolva alapító oklevelünk 13.§-ának rendelkezései szerint fogjuk felhasználni.

Ugyancsak nem kívánók a József Attila költőnek szánt évdíjat a folyó évre kiadni, hanem – tanácsadó testületünk elnökével való megbeszélés értelmében – ezt az összeget is rendkívüli segélyek céljaira véljük leghasznosabban fordítani. Ezzel kapcsolatban, az elhunyt költő családja részéről hozzánk intézett kérelem folytán azt az előterjesztést tesszük Nagyméltóságodhoz, méltóztassék kivételesen hozzájárulását adni, hogy ezen évdíjösszegeből három havi részletet az alapító oklevél 12.§-ának utolsó mondatában foglalt intézkedés analóg alkalmazásával az elhunyt családjának temetési hozzájárulásként folyósíthassuk.